

Урош Предић и Богдан Дунђерски: Прича о пријатељству

Необична је прича о пријатељству Уроша Предића и Богдана Дунђерског, чувеносликара и бечајског велепоседника. Многи детаљи овог дружења су познати, али писмо у коме је написана последња жеља Уроша Предића, о томе да жели да буде сахрањен у Орловату, оставља горак укус у устима свих истраживача који су се бавили, било Урошем Предићем, било Богданом Дунђерским. Могло се претпоставити да је њихов ранији договор и жеља да буду сахрањени у цркви коју су заједно годинама припремали за „дружење у вечности“ било у тренутку када је писмо написано¹, немогуће остварити због политичких притисака, али није било доказа за једну такву тврдњу. Остајала је дилема: да ли је заиста Урош Предић био спреман да се одрекне свог дугогодишњег пријатеља само зато што је он био проглашен за „народног непријатеља“? Нико се није усуђивао да писмо које је Предић својом руком потписао превише коментарише. И онда – сасвим другачије писмо² које је написао Урош Предић 21. јула 1948. године, разрешава све дилеме. Ово писмо је доказ о најстрашнијој могућој врсти цензуре која је постојала у Југославији у периоду после Другог светског рата – цензури на пријатељство. Предић није „преваспитан“ али његова осећања и сећања су „подвргнута“ цензури. Написао је оно што

¹ Архив САНУ, писма, бр. 14.283, Последња жеља академика Уроша Предића.

² Истражујући архивску грађу о породици Дунђерски чула сам да постоји једно писмо које је написао Урош Предић и које се на неки начин односи на Богдана Дунђерског. Собзиром да је преписка њих двојице добрим делом сачувана, једно писмо не би било битно, да се око њега није створила читава мрежа необичних претпоставки. Писмо нико са ким сам ја разговарала није видео, ником није било јасно коме је написано и о чему се заправо ради. Једино су ми понављали да писмо има везе са њима двојицом. Сазнала сам да се писмо налази у приватној збирци Андреја Кореноја, који је због непријатних искустава са истраживачима престао да даје на увид документацију коју поседује. Пошто су ми врло јасно дали до знања да је писмо недоступно, назвала сам господина Кореноја само да би ми евентуално потврдио чињеницу да писмо постоји. На моје велико изненађење господин Кореној ми је понудио, а касније поклатио копију овог писма. Захваљујући његој великодушности у прилици смо да неке чињенице сагледамо на прави начин.

се очекивало од њега, али није желео да истина буде заувек изгубљена. Шест месеци пре него што је написао писмо Академији Предић је већ знао да ће бити сахрањен „тихо и нечујно“ и то не у Богдановој капели него „овде“³. Да бисмо у потпуности схватили човека и уметника Уроша Предића морамо да прочитамо његово писмо о пријатељству и љубави које је истовремено и сведочанство настрашњијег понижења које је признати уметник морао да поднесе на крају свог живота. Можда смо и ми тек сада спремни да чујемо и разумемо нешто о тајни са којом је живео, последњих година свог живота, Урош Предић.

Предић и Дунђерски упознали су се у Старом Бечеју док је Предић радио иконостас у старобечејској православној цркви⁴. Сличних погледа на свет и сличног сензибилитета сликар и велепоседник су убрзо постали пријатељи. Сачувана је њихова преписка⁵ у којој има много детаља који се односе на градњу и осликавање цркве Богдана Дунђерског на његовом имању, али је из писама јасно да се не ради о пословном, већ о пријатељском односу. Предић у својим писмима, које почиње увек са „Драги Богдане“, Дунђерском се обраћа речима: пријатељу, побратиме, брате. Од тренутка када је Богдан Дунђерски пожелело да сазида капелу, већину послова је преузео Предић. Он је урадио не само свој део посла, који се односи на израду иконостаса, већ је налазио и архитекте, мајсторе, уговарао послове са фабриком за израду мозаика, банком, тражио изгубљену робу, преговарао са патријархом. Сваки детаљ капеле урађен је под његовим будним оком, али о свему се увек договарао са Дунђерским и допуштао је да сваки његов хир буде испоштован. Када је Богдан Дунђерски пожелело да у капелу стави столице „а федер“, какве су постојале у најмодернијим позориштима, Предић му је ненаметљиво изнео аргументе против таквог избора. Крај Првог светског рата донео је остварење свих снова Богдана Дунђерског. Мада је у току рата био представник у мађарском парламенту његов сан је био остварен уједињењем Војводине са Србијом. Можда је баш зато оно што се дешавало са Србима из Војводине, неповерење које је постојало према њима, погрдни називи „мађарони“, аграрна реформа и увођење новог имена „Југословени“ довело Богдана Дунђерског у страшну душевну кризу. Његова писма и молбе различитим институцијама остајале су без одговора и он се у потпуности повукао из јавног живота. Није веровао ником сем својим најближим пријатељима. Почео је да сумња чак и у црквене великодостојнике којима је увек исказивао

³ Писмо је писано у Београду па претпостављамо да „овде“ означава Београд, а да је писмо Академије покушај Предића да буде сахрањен са својом породицом у Орловату, кад већ није могао бити сахрањен у гробници Богдана Дунђерског.

⁴ Иконостас за цркву св. Ђурђа у Старом Бечеју Предић је радио 1889–1893, а касније је радио неке исправке.

⁵ Преписка Уроша Предића и Богдана Дунђерског налази се у Рукописном одељењу Матице српске, док је неколико писама у Музеју града у Старом Бечеју.

најдубље поштовање. Предић је у тренуцима кризе био његова спона са светом. То је понекад био тежак задатак. Дунђерски је имао једну необичну навику: враћао је писма и пошиљке, ако није познавао пошиљаоца или ако није унапред обавештен од неког познатог да ће и од кога добити писмо. Предићу је то некад била права ноћна мора пошто није увек стизао да обавести Богдана да ће нека пошиљка стићи. Управо то се догодило када се шпедитер кога су Урош Предић и Ђорђе Јовановић послали са изливеним медаљонима за надгробне плоче нашао у Бечеју: послао је телеграм да обавести Дунђерског о испоруци, а овај је телеграм вратио не погледавши га. Предић је морао да напише писмо из Београда и да пријатеља обавести шта се десило: „Ја и Ђока смо криви, што смо сметнули са ума да Ти од непознатих лица принцијелно не примаш никаква писма, што је, чини ми се, мало претерано, јер у примању писама не постоји никаква обавеза од стране примаоца, да писмо мора уважити и на њега одговорити. Шпедитер, не знајући ту Твоју одбранбену тактику, запрепастио се, када му је писмо враћено“.⁶ У неколико наврата Предић је у својим писмима наводио да зидање капеле за Богдана Дунђерског, значи бекство од свих световних проблема које је имао, а он је био срећан што је у томе могао да помогне свом пријатељу. Дунђерски је, мада осетљив и префињен, био изузетно јак и способан човек, много јачи него што је Предић претпостављао. Његово имање је и поред свих наметнутих тешкоћа успешно функционисало и он је Матици Српској, после смрти, оставио велики иметак. Ускоро је, поред изградње капеле, нашао још једну забаву: по угледу на француске дворце које је видео на путовањима, почео је зидање свог „каштела“. Жеља Богдана Дунђерског да сиромашна и талентована деца српске националности изучавају пољопривреду и економију на његовом имању после његове смрти није остварена. Дворац се ни данас не зове (како је он желео) „Задужбина Богдана Дунђерског“, него је познат по називу „Фантаст“, што је име једног од тркачких грла из његове ергеле. Предић се вероватно осетио мало запостављеним пошто је био изузет из ових нових активности око дворца. То се види из писма у коме је упозоравао пријатеља да га ови нови трошкови могу довести у незгодну финансијску ситуацију⁷. Брига Предића је била сувишна и што се тиче њиховог пријатељства и што се тиче финансија Дунђерског: Урош Предић је до краја живота остао његов најближи пријатељ, а дворац је успешно завршен без великих финансијских проблема.

Богдан Дунђерски је у свом тестаменту⁸ изричит када говори о костурници која се налази у капели поред новобечејског дворца. Његова жеља је недвос-

⁶ Градски музеј и галерија Бечеј, Писмо Уроша Предића Богдану Дунђерском од 15. децембра, непознато које године.

⁷ ПОМС, Писма, инв. бр.13.982, Писмо Уроша Предића од 21. децембра 1924.

⁸ Тестамент Богдана Дунђерског, написан 23.марта 1940. године (већи део имовине оставио је Матици Српској).

мислена: „На мојем салашу саградио сам једну цркву украшену уметничким радом мојег доброг пријатеља, академског српског сликара, Уроша Предића. Моја је жеља, те према овој наређујем, да се на мојем салашу у мојој костурници узиданој у самој цркви сахраним. Како је мој пријатељ Урош Предић још за свог живота изразио жељу, да буде у тој цркви и Он сахрањен то молим Матицу Српску да изврши моју жељу, а и жељу Уроша Предића, кога ће о трошку задужбине пренети у моју цркву оданде где се буде раставио од живота... Забрањујем за сва времена, да се у мојој цркви узиданој костурници осим мене и мојег пријатеља Уроша Предића још неко сахрани.“⁹ Љубиша Николин¹⁰ изнео је интересантну тврдњу да се на иконама у Богдановој капели називају ликови Богданових конкубина, тачније домаћица Маре и Марице. У свом првом тестаменту из 1918. године¹¹, Богдан их помиње обе, али је брига о Мариној будућности уочљивија. У другом тестаменту из 1940. године Мара се не помиње (те године је умрла), али је Марица наследила већи део покућства и обезбеђено јој је право да доживотно ужива све повластице на Богдановом имању. Ипак, Богдан је изричит када је његова костурница у питању: у њој постоји место само за Уроша Предића. Он не жели поред себе у гробници ни блиске рођаке ни друге пријатеље. Шта је о томе мислио Урош Предић можемо видети из текста који смо у даљем тексту назвали „Писмо пријатељу“. Да бисмо боље разумели колико је било Предићево поверење у честитост Богдана Дунђерског навешћемо у целости последње сачувано писмо које је написао свом пријатељу. Писмо је написано у тренутку када су сви у Србији сумњали у поштење Богдана Дунђерског, а у илегалним партизанским новинама у Војводини је због издаје проглашен за народног непријатеља. Нико у том тренутку није веровао у патриотизам Богдана Дунђерског, сем – Уроша Предића. Ово је уједно и последње писмо које је Предић успео да пошаље Богдану Дунђерском.¹²

Писмо Уроша Предића Богдану Дунђерском¹³

Београд, 8. јуна, 1942.

Драги Богдане,

Одако је ова ужасна несрећа снашла цело човечанство и запалила цео свет као никад досад, прекинуте су многе старе везе између држава и наро-

⁹ Исто, стране 6 и 7.

¹⁰ Љубиша Николин, *Ситалез Дунђерских*, Нови Сад 1996, стр.25

¹¹ Александар Касаш, „Тестамент Богдана Дунђерског из 1918“, *Крбови*, Сремски Карловци 1997, бр. 39/40, год. XI, стр. 81.

¹² Не искључујемо могућност да постоји још неко писмо које је нама у тренутку писања текста било недоступно.

¹³ ПОМС, Писма, инв. број 13.964.

да; па тако је и наше пријатељско дописивање морало да престане. Ипак сам, захваљујући случају, нашао могућности да се распитам о Теби и о осталим нашим драгим, старим пријатељима, па се надам да си и Ти исто тако могао да дознаш, да сам још жив и здрав, и ако у души дубоко потресен и ожалошћен колико нашом општом, можда дефинитивном пропашћу као народ и држава, тако и губитком драгих чланова моје најближе родбине: погинула ми 6. априла прошле године, приликом страховитог бомбардовања Београда, моја снаја, Ленка са својом кћери Софијом у својој кући. После настаде свирепо тлачење Срба у Хрватској, Босни и Херцеговини; а шта је било у Бачкој, то ћеш Ти боље знати него ми овде; знамо само да Дунав носи собом безброј лешева, појединаца и у групама, а неке и повезане у сноповима. Поред тога општа оскудица и нечувена скупоћа бива све већа. Па ипак се живи, како се може. Ја с преданошћу у моју судбину стрпљиво носим терет живота и нашу народну срамоту. Никуд не идем, не читам новине, где је само реч о рушењу, потапању бродова, и о осталим страховтама, које модерни рат собом доноси. По мало и радим, тек скренем своје мисли на другу страну у царство идеала које ми сад изгледа као нека бајка из давнашњих, срећних времена.

Како је Бачка поново враћена Мађарској која смело и са успехом остварује свој програм садржан у усклику: „soha“!, то чујем да си и Ти поново постао посланик на мађарском Сабору, и то изазива овде критику људи који Тебе не познају. Ја напротив, који познајем Тебе, твој гвоздени карактер, твоје поштење и Твоју искрену оданост своје народу, верујем да ћеш и сада као што си и у прошлом великом рату чинио, узети наш сељачки српски народ у заштиту против незаслуженог насиља иако се никад ниси истицао у српској јавности као „родољуб“ од оне сорте, који се буса у груди од силног родољубља и на тај начин гледа да се дочепа власти, па да у своју корист пљачка државу, водећи је у сигурну пропаст – као што се и збило.

Стављам Ти на срце судбину нашег несрећног племена које је у својој невољи пре два и по столећа залутало у ове плодне равнице, да одбрани од Турака границе западне Европе, која се могла овако заштићена развијати културно док није пронашла ова савршена техничка оруђа за уништавање људи и њихових добара, а понајпре оног народа, који је највише крви проливао за слободу Европе.

Ми се можда нећемо више видети, јер не знамо ни шта ће нам сутрашњи дан донети, а још мање, кад ће се свршити овај рат, па зато Ти шаљем овај пријатељски поздрав са жељом да не заборавиш да си Србин и добар друг твога

оданог старог
Уроша Предића

Писмо пријатељу¹⁴

Београд, 21. јула 1948

Поштовани и драги пријатељу,

Ваше љубазно писмо натерало ми је сузе радости и туге, радости што ме се сећате још увек топлим пријатељским осећајем које сте онако дирљиво изразили у Вашем писму, – а туге под притиском живота који и руши и ствара без обзира на поједине људе, што ми старци нарочито осећамо. Хвала оној доброј госпођици која Вам на моју молбу однела мој поздрав. Мој рад и моје бављење у Ст.[аром] Бечеју чине врхунац мога живота. Ни као уметник нисам у свом дугом животу дао ништа веће ни боље; ни као човек нисам никад и нигде осетио толико среће и задовољства као у Бечеју, где сам стекао неколицину узоритих пријатеља, какви се ретко налазе у животу. На врху тога одличног друштва био је дом Влаховића и мој непрежаљени друг Богдан Дунђерски. Она природна отменост духа појачана добрим васпитањем зрачила је силном привлачном снагом, да је свако који би ма само тренутно био на њеном домаху, морао бити привучен и испуњен трајним поштовањем. Дубока сета обузима ми душу при помисли, да је све то сада само један чаробан сан, и да бих при мом поновном доласку у Ст.[ари] Бечеј затекао све тако измењено, да не бих био у стању весело погледати око себе и угледати исте домове, али без истих људи. Ви са Вашим најближима и поштовани прота Јова остадосте као два стуба, живе статуе сећања.

Богдан је отишао изненада¹⁵, човек који је по своме здрављу обећавао најдужи век, а кога је милостива судбина уклонила са овог светског метежа, који превазилази све што се у историји човечанства до сада догодило. И јадан Богдан зло би се провео, да је остао жив. Његова надгробна капела са мојим сликама остаће ипак нетакнута¹⁶, ако сам добро извештен од Матице, којој сам се био обратио молбом, када сам дознао да ће капела бити претворена у електричну централу, да предузме потребне кораке, да спасе бар моје слике, што јој као власнику Богданове задужбине, и као културној установи, и без моје молбе, спада у дужност.

Што се мене лично тиче, немам ничег веселога ни похвалнога да Вам јавим. Радим још помало: „*decrescendo, diminuendo e rilentando, al fine*“ – да се

¹⁴ Писмо пријатељу Предић није послао поштом, нити је насловио именом, што је још једна потврда да је био под неком врстом присмотре. Писмо је највероватније послато неком из породице Влаховић.

¹⁵ Богдан Дунђерски умро је 1. новембра 1943. године у 81-ој години живота. Предић је ово писмо писао у свој 91-ој години (Дунђерски је био пет година млађи од Предића).

¹⁶ Урош Предић покушавао је да заштити Богданову капелу од уништења и у томе је успео, али до данас није проверено да ли се мошти Богдана Дунђерског налазе у гробници.

изразим музичким језиком у овом добу светске дисхармоније. Зима – а то је у мојем атеље-у шест месеци, – не радим због хладноће, лети због недостатака поруцбина и дефицита у мојој глави. Два члана моје родбине погинула су при бомбардовању Београда од немачке бомбе.

Остајте здраво. Не верујем да ћемо се још видети, јер нећу имати у својој деведесетпрвој години еластичности тела и духа, да учиним пут у Бечеј; а кад умрем, сахраниће ме овде тихо и нечујно, а не у Богдановој капели. Ако нам тела неће бити заједно, душе ће нам се наћи у васиони, „где њест бољезан ни печал ни воздиханиј“.

Ваш Чика Урош

Последња жеља академика Уроша Предића.

Писмо упућено Академији 24. марта 1949. године, заведено под бр. 1402, од 4. априла 1949. године

Српској Академији Наука
Београд

Као човек у дубокој старости треба да помишљам на блиску смрт. Да не бих у том случају бескорисно одузимао време Академији око моје сахране, дужност ми је извести је о томе, да сам на молбу житеља мога родног места Орловата пристао, да моје тело буде одмах по смрти пренето у Орловат и тамо сахрањено у гробници мојих родитеља, тихо и скромно како приличи смерном трудебнику културе.

Молим Академију да изволи ово обавештење примити на знање и равнање.

С одличним поштовањем

24. март 1949
Београд

предани члан
Урош Предић

Уместо закључка.

Једном приликом, када се Урош Предић вратио из Бечеја у Београд, написао је Богдану Дунђерском писмо како би му се захвалио за дивне тренутке које

је провео код њега. Из писма се види да се Предић истински дивео Дунђерском и био је фасциниран како његовим манирима и интелекту тако и способношћу да своје пријатељство покаже „ненаметљивом пажњом“. Пожелео је да своја размишљања о Богдану запише: „јер усмену реч ветар носи, а написана остаје као трајни сведок свеколике Твоје доброте према мени, па ако бих ја кадгод у своме животу толико умно оронуо, да бих заборавио Твоје искрено пријатељство, а Ти ми покажи ово писмо које би ме сместа освестило...“¹⁷.

¹⁷ ПОМС, Писма, инв. бр. 13.969, писмо Уроша Предића од 22. октобра 1924.